

vzbuja emocij in tudi ni podvrežna senzacionalizmu, kot to lahko pogosto rečemo za ostale tovrstne politične trilerje, ki jih pisci v pomanjkanju lastne samokritičnosti, sami tako radi imenujejo remek "zgodovinska" dela.

Branko Goropevšek

VOHUNI V SLUŽBI TOTALITARNIH IDEJ

Stephen Koch, Dvojna življenja. Vohuni in pisatelji v sovjetski vojni ideji proti zahodu. Ljubljana 1995, 492 strani.

Delo Stephena Kocha, kulturnega kritika, zgodovinarja in romanopisca, predsednika pisateljskega oddelka na filozofski fakulteti na univerzi Columbia, bodo nekateri, kot njen prevajalec, imeli za "pošteno in temelječo na resnici", drugi pa za še en prispevek k - v zadnjih letih pogosto uporabljenemu pojmu - "revizionistični zgodovini". Kot tako je označeno razmišljanje, ki izstopa iz shematičnega, črno-belega slikanja preteklosti, zlasti tiste, ki sta jo obvladovala dva totalitarizma in katere posledice še čutimo, saj sta oba z globokimi travmami, izhajajočimi iz uresničevanja njunih projektov, zaznamovala tudi slovensko zgodovino; oba v času druge svetovne vojne, eden pa še desetletja po njej. Če se vprašamo ali gre omenjeno delo uvrstiti med sadove "revizionističnega" pisanja, moramo sicer odgovoriti pritrdilno, vendar brez kakršnegakoli slabšalnega pomena. Kaj pa je iskanje novih pogledov drugega kot prevrednotenje prejšnjih spoznanj? Seveda mora to iskanje temeljiti na podlagi novih virov in kolikor bolj ti - doslej skriti, zamolčani ali na kakšen drug način hote ali nehote prezrti - razkrivajo nove podobe preteklosti, toliko bolj je avtor, ki jih uporablja pri pisanju, "revizionist". Stephen Koch gradi svoje trditve na delu v sovjetskih arhivih, zlasti osrednjem partijskem arhivu v Moskvi (ta hrani gradivo Kominterne), ki so se začeli odpirati po političnih spremembah v Sovjetski zvezi.

Sodelovanje nacistične Nemčije in komunistične Sovjetske zveze v tridesetih letih sicer ni osrednja tematika obravnavanega dela, vendar je po moji presoji ravno ta del knjige še posebej omembe vreden, saj sodi med teme, ki v naših krajih niso sodile med priljubljene.

Podpis sovjetsko-nemškega sporazuma avgusta 1939 je bil presenečenje za vso svetovno javnost. Ko je prebegli sovjetski tajni agent pred tem zahodnim obveščevalnim službam razkril dejstva o zvezah med nacisti in komunisti, so ga nejeverno zavrnil. A vendar je sodelovanje med diktatorjema trajalo od prvih tednov po prihodu Hitlerja na oblast. Sicer temelječa na dveh si nasprotujočih ideologijah, a sorodna v metodah doseganja ciljev, z enakim podrejanjem vsega svojega delovanja Ideji, sta totalitarizma videla možnost lastne krepitve tudi v sodelovanju z deklariranim smrtnim sovražnikom. Služilo jima je kot sredstvo za utrjevanje lastnih pozicij a je moralo ostati prikrito, saj jima je doma in v svetu ravno nasprotovanje drug drugemu in pozivi k strnitvi sil v boju proti nasprotnikovi nevarnosti prinašalo politične točke.

Kot prvi primer sodelovanja Hitlerja in Stalina avtor dela omenja izvedbo leipziškega in vzporednega londonskega procesa l. 1933. Na prvem so bili za požig rajhstaga obtoženi komunisti, na drugem, ki so ga pripravili sovjetski agenti, so to pripisovali nacistom. Po Kochovem mnenju naj bi bil skupni, skrivni cilj obeh strani diskreditacija obema nevarnega Röhma in njegove milijonske SA pred njegovim uničenjem. Oba procesa naj bi dejansko pokazala na SA kot na pravega krivca za požig. Londonski proces in Rjavi knjigi o nacističnem terorju, ki sta izšli pred njim, sta nanj pokazala naravnost, namen leipziškega pa naj bi bil storiti to posredno: obtoženi komunisti so oproščeni, torej niso krivci. Kje jih iskati? Hitler je uporabil komuniste, da so očrnil SA, saj sam tega ni mogel storiti, ne da bi opozoril Röhma na nevarnost. Omenjeni dogovor delo označi kot prvo sodelovanje, s katerim sta diktatorja na skrivaj izkoriščala drug drugega za očrnitev svojih notranjih sovražnikov.

Podoben primer izrabe nasprotnikove obveščevalne službe proti domačim sovražnikom so dogodki, povezani s Stalinovim sklepom odstranitve maršala Tuhačevskega. Ta si je prizadeval čimbolje pripraviti Rdečo armado za spopad z Nemčijo, a ga je dal Stalin odstraniti, da ne bi po nepotrebnem vznemirjal Hitlerja. Sovjeti so nemškim obveščevalcem posredovali ponarejene dokumente o vpletenosti Tuhačevskega v zaroto proti Stalinu. Čeprav Nemci informaciji niso verjeli, so jo preko češkoslovaškega predsednika Edvarda Beneša kot senzacijo spravili do Stalina, ki je s tem pred javnostjo imel kritje za odstranitev neprijetne osebe.

Stalin, prizadevajoč si za zavezništvo s Hitlerjem, je imel ves čas pred očmi le eno: zavarovanje svojih zahodnih meja z usmeritvijo nacistične agresije na zahod, proti demokratičnim državam. Kakršenkoli bi že bil izid te vojne bi bil njemu v prid. Rdeča armada bi zasedla izčrpani zahod, območje, ki bi ga prej pripravili njegovi tajni agenti.

Šele sedaj smo pri bistvu tega dela. Čeravno prisegajoč na "množice", naj bi že Lenin vedel, da revolucija potrebuje za doseganje svojih ciljev zunaj Rusije nekomunistične simpatizerje. Organiziranje vpliva na te posameznike in skozi njih na javno mnenje zahoda je bilo življenjsko delo osrednjega protagonista obravnavanega dela, sovjetskega agenta, Nemca Willija Münzenberga. Uspešno je vodil propagando, katere namen je bil ob poudarjenemu antifašizmu izoblikovati idealizirano podobo sovjetske družbe. Stkal je omrežje fasadnih organizacij, skupin, odborov, občil, ki so v tridesetih letih izoblikovali javno mnenje zahodnih držav. Münzenbergovo omrežje je nadzorovalo občila, upravljalo filmske družbe, knjižne klube, organiziralo reklamna potovanja. Ugled množice vplivnih ljudi, kulturnikov (številčno izstopajo pisatelji, naštejmo le Ernesta Hemingwaya, Andreja Malrauxa, Bertolda Brechta), znanstvenikov, novinarjev, založnikov, filmskih ustvarjalcev, so izrabljali za promocijo svojih idej. Münzenberg jih je cinično imenoval "nedolžneže", saj je zlorabljal njihov antifašizem in vero, da je Sovjetska zveza laboratorij, v katerem nastaja vzorec družbe pravičnejših odnosov. Za njihovo usmerjanje so ustvarjali organizacije, ki naj bi jih vodile. Nezavedajoč se svoje vloge, so s svojimi nastopi in izjavami "nedolžneži" bili promotorji Stalinovega režima, s svojo dejavnostjo o ustvarjanju privida o Sovjetski zvezi pa so služili pri zastiranju krute realnosti stalinističnega terorja. Obstajala je tudi ožja skupina oseb, simpatizerjev socializma, sopotnikov, ki so bili deležni večje stopnje pozornosti sovjetske

agenture, tudi "neposrednega upravljanja". Münzenbergovi ljudje so to funkcijo prevzeli kot njihovi prijatelji, tudi intimni ali celo kot njihovi zakonski partnerji. Za številne soproge sopotnikov se je uveljavljalo ime "kremeljske dame", saj so jih vodile sovjetske tajne družbe.

Skozi enajst poglavij Kochovega dela sledimo nedolžnežem in sopotnikom, katerih javna dejavnost je bila v določeni meri odsev vpliva sovjetskih agentov nanje. Vendar vse to ni bilo le samo sebi v namen. Bilo je le dimna zavesa za prikrivanje, druge ilegalne dejavnosti te iste sovjetske agenture, za vohunjenje in pridobivanje sodelavcev. V knjigi srečamo plejado sovjetskih agentov, vohunov, sodelavcev iz prepričanja ali koristoljubja. S svojo dejavnostjo so spletli gosto omrežje v Evropi in ZDA, se vrivali v vse pore javnega življenja, v politiko, kulturo, znanost in celo v Cerkev. V času intenzivnega sodelovanja Hitlerja in Stalina so l. 1935 lansirano protifašistično frontno gibanje in špansko državljansko vojno (in s tem zvezano domnevno pomoč Sovjetske zveze vsemu naprednemu) v svetu izkoriščali za špansko steno, za katero so se odvijale politične igre, kot je npr. tista, v kateri je Stalin igral velikega podpornika republikancev v Španiji, v resnici pa je ne samo dopuščal njihov padec, temveč je do njega tudi zavestno pripeljal, da bi zaščitil svoje dolgoročne interese. Skratka, smemo trditi, da omenjeno delo še enkrat potrjuje oguljeno frazo, da v politiki ni prijateljev, da so le interesi in gorje posamezniku ali celo narodu, če se kot potrošno blago znajde v spletkah ideologije in politike. V to nas prepriča usoda vrste posameznikov, tudi Willija Münzenberga, ki jih je, ko režimu niso bili več potrebni, dočakal isti konec, kot so ga oni prej namenjali mnogim.

Na poti v raj so dovoljena vsa sredstva, tudi pošiljanje ljudi v pekel.

Bojan Himmelreich